

**БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЗЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ
ИЗУЧЕНИЕ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ**

**МРНТИ 14.29.29
УДК 376.37**

DOI 10.51889/2960-1673.2024.77.2.002

¹Ибатова Г.Б., ²Болысбай А.Н.

¹ғылыми жетекшісі PhD, аға оқытушы

²7M01906 «Арнайы педагогика: Инклюзивті білім беру» мамандығының 2-курс магистранты,

**ТРИЗ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ САБАҚТАРЫНДА
ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа

Бұл мақалада сөйлеу ТРИЗ технологиясының логопедиялық түзету сабақтарындағы орны, әдіс – тәсілдері қарастырылды. Қазіргі таңда Г.С.Альтшуллердің ТРИЗ технологиясы мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін, тапқырлығын, шығармашылық елестетуін, диалектикалық ойлауын дамыту үшін бала бақшаларда табысты қолданылады.

ТРИЗ технологиясын өзге әдістерден ерекшелейтін басты ерекшелігі ол – шығармашылық. Яғни бұл әдісті қолдану барысында бала жәй тапсырмаларды емес шығармашылық тапсырмаларды және онда кездескен мәселелерді шешеді. Нақтырақ айтсақ ТРИЗ баланың шығармашылық қабілетін дамыту технологиясы. Барлық сабақтар мен ойындар баланың тақырыпты, материалдар мен іс-әрекет түрін дербес таңдауды білдіреді. Олар балаларды заттар, құбылыстардың қайшы ерекшеліктерін анықтауға және осы қайшылықтарды шешуге үйретеді. Қайшылықтарды шешу – шығармашылық ойлауға деген кілт. Балалармен жұмыс жасаудың негізгі құралы педагогикалық ізденіс болып табылады.

Логопедия ғылымында ТРИЗ технологиясын қолданудағы басты мақсат баланың сөйлем құрау дағдыларын дамытып, жүріп жатқан үдерістерді жүйелі түрде түсіндіріп ойлау қабілетін дамыту. Көптеген зерттеушілер мектепке дейінгі жастағы баланың шығармашылық қабілеттерінің дамуына айрықша мән берген. Ол баланың шығармашылық қабілетін дамытып қана қоймай сөйлеу дағдысын үнемі жетілдіру, әдеби тілді меңгеру болашақта тәрбие мен зерденің қарқынды дамып, қалыптасатын уақыты. Сондықтан сөйлеуді дамыту дағдыларды мазмұнды және толыққанды түрде жүргізілуі тиіс. ТРИЗ әдістерін шебер қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілетін басшылыққа ала отырып және үйлесімді сөйлеуін сәтті дамыту.

Кілттік сөздер: ТРИЗ технологиясы, шығармашылық, қиял, сөйлем, сөздік қор, елестету, дидактика, ойын

¹Ибатова Г.Б., ²Болысбай А.Н.

¹Научный руководитель, PhD, старший преподаватель

²Магистрант 2 курса по специальности 7M01906 «Специальная педагогика: Инклюзивное образование»

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ТРИЗ НА ЗАНЯТИЯХ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ

Аннотация

В данной статье рассмотрено место технологии речевой ТРИЗ на занятиях по логопедической коррекции, методы и подходы. В настоящее время технология ТРИЗ Г.С.Альтшуллера успешно применяется в детских садах для развития речи, сообразительности, творческого воображения, диалектического мышления дошкольников. Главной особенностью, отличающей технологию ТРИЗ от других методов, является креативность. То есть в ходе использования этого метода ребенок решает творческие задачи и возникающие в них проблемы, а не просто задачи. Если говорить конкретнее, ТРИЗ – это технология развития творческих способностей ребенка. Все уроки и игры подразумевают, что ребенок самостоятельно выбирает тему, материалы и вид деятельности. Они учат детей выявлять противоречивые свойства предметов и явлений и разрешать эти противоречия. Разрешение конфликтов является ключом к творческому мышлению. Основным инструментом работы с детьми являются педагогические исследования. Основная цель использования технологии ТРИЗ в логопедической науке – развитие у ребенка навыков формирования предложений и развитие умения систематически объяснять происходящие процессы. Многие исследователи уделяли особое внимание развитию творческих способностей детей дошкольного возраста. Оно не только развивает творческие способности ребенка, но и постоянно совершенствует умение говорить, овладение литературным языком – это этап бурного развития и формирования образованности и интеллекта в будущем. Поэтому развитие речевых навыков должно осуществляться всесторонне и полноценно. Умелое использование методов ТРИЗ для успешного развития творческих способностей и связной речи дошкольников.

Ключевые слова: технология ТРИЗ, творчество, воображение, предложение, словарный запас, воображение, дидактика, игра.

FEATURES OF USING TRIZ TECHNOLOGY IN SPEECH THERAPY CLASSES

Abstract

This article discusses the place of speech TRIZ technology in speech therapy correction classes, methods and approaches. Currently, TRIZ technology by G.S. Altshuller is successfully used in kindergartens for the development of speech, intelligence, creative imagination, and dialectical thinking of preschoolers. The main feature that distinguishes TRIZ technology from other methods is creativity. That is, in the course of using this method, the child solves creative problems and the problems that arise in them, and not just problems. More specifically, TRIZ is a technology for developing a child's creative abilities. All lessons and games imply that the child independently chooses the topic, materials and type of activity. They teach children to identify contradictory properties of objects and phenomena and resolve these contradictions. Conflict resolution is key to creative thinking. The main tool for working with children is pedagogical research. The main goal of using TRIZ technology in speech therapy is to develop the child's sentence formation skills and develop the ability to systematically explain ongoing processes. Many researchers have paid special attention to the development of creative abilities in preschool children. It not only develops the child's creative abilities, but also constantly improves the ability to speak; mastering a literary language is a stage of rapid development and formation of education and intelligence in the future. Therefore, the development of speech skills should be carried out

comprehensively and fully. Skillful use of TRIZ methods for the successful development of creative abilities and coherent speech of preschoolers.

Key words: TRIZ technology, creativity, imagination, proposal, vocabulary, imagination, didactics, game.

Кіріспе: Логопедия ғылымында ТРИЗ технологиясын қолданудағы басты мақсат баланың сөйлем құрау дағдыларын дамытып, жүріп жатқан үдерістерді жүйелі түрде түсіндіріп ойлау қабілетін дамыту. ТРИЗ технологиясын қолданудағы басты ерекшелік бұл әдісті қолдану барысында бала жәй тапсырмаларды емес шығармашылық тапсырмаларды және онда кездескен мәселелерді шешеді. Нақтырақ айтсақ ТРИЗ баланың шығармашылық қабілетін дамыту технологиясы. Логопедиялық сабақта ТРИЗ технологиясын қолданудың артықшылығы:

- балалардың шығармашылық қабілеттері дамиды;
- балалардың сөйлем құрау қабілетін дамыту үшін жағдай жасайды (сөздік қорын байыту, синоним мен антонимді қолдану);
- баланың көркемдік шығармашылығын дамыта отырып, оның психологиялық ерекшеліктерін біле аламыз;

Логопедиялық түзету сабақтары Уильямс пен Шелленбергердің даму пирамидасы негізінде іске асырылады.

ТРИЗ технологиясын логопедиялық түзету сабақтарында қай этапта қолданамыз?

Логопедиялық сабақ Уильямс пен Шелленбергердің пирамидалық оқыту негізінде жүргізіледі. Уильямс пен Шелленбергер пирамидасы кез келген баланың дамуының негізі болып табылатын жұмыстар жүйесін құрайды. Бұл баланың дамуы мен оқуы «төменнен жоғары» болатынын анық көрсетеді. Баланың «төменгі қабаттарда» дамуын қамтамасыз етпейінше, пирамиданың «жоғарғы қабаттарында» орналасқан дағдыны дамыту мүмкін емес. Пирамида 4 даму кезеңдерінен тұрады. Бастапқы кезеңі баланың сенсорлы дамуы кезеңі. Пирамиданың ең алғашқы сатысында бала сенсорлы даму кезеңінен қтеді, Сенсорлық жүйелер адам дамуының негізі болып табылады. Оқу пирамидасының төменгі деңгейінде олқылықтар болса, баладан жақсы сөйлеуді, табысты оқуды және барабар мінез-құлықты күтудің қажеті жоқ.

Сенсорлы кезеңнен кейін сенсомоторлы кезең басталады. Бұл кезеңде балада тепе-теңдікті сақтау, кеңістікте бағдарлау сынды қабілеттері дамиды.

Сенсомоторлы кезеңнен кейін перцептивті моторлы кезең. Бұл кезеңде көз қол координациялары, баланың құру және еске сақтау қабілеттері дамиды. Баланың бәр затқа назары да толық осы кезеңде қалыптасып кетуі тиіс.

Ааталған кезеңдерден кейін ең жоғарғы деңгейді құрайтын танымдық қабілеттер кезеңі. Бұны академиялық кезең деп те атасақ болады. Себебі бұл кезеңде бала дамудың академиялық шығына жететін кез. Міне дәл осы танымдық кезеңде біз ТРИЗ технологиясын қолдана аламыз. Осы кезеңде балада белсенді сөйлеу қызметі іске асады. Демек логопедиялық түзету сабағының танымдық кезеңінде ТРИЗ технологиясының әдістерін қолдана аламыз. Осы кезеңде орындалатын қосымша логопедиялық жұмыстар. Логопедиялық сабақтың құрылымына әр алуан кіреді кешенді түзету бағдарламасы сөйлеуді дамыту. Логопедиялық сабақтардың кезеңдері келесідей:

- 1) Артикуляциялық гимнастика (дамытуға арналған әртүрлі жаттығулар артикуляциялық аппараттың бұлшықеттері);
- 2) Тыныс алу жаттығулары (ұзын, күшті, тегіс ауа ағынын қалыптастыру дыбыстарды дұрыс айту үшін);
- 3) Саусақ гимнастикасы (саусақтардың моторикасын дамытуға арналған жаттығулар мен ойындар);
- 4) Дыбыстарды әртүрлі тәсілдермен шығару;
- 5) Сөйлеудегі дыбыстарды автоматтандыру;

- 6) Сөйлеудегі дыбыстарды ажырату;
- 7) Сөздік қорын байыту;
- 8) Сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын дамыту;
- 9) Біріктірілген сөйлеу дағдыларын жетілдіру.

ТРИЗ технологиясын логопедиялық түзету сабақтарында қолданар кезде төмендегідей принциптерді қолданылады:

Таңдау еркіндігі принципі – кез келген оқытуда немесе басқаруда балаға таңдау құқығын беретін әрекет;

Ашықтық принципі – балаға жұмыс істеуге мүмкіндік беру керек ашық шығармашылық тапсырманың шарты әртүрлі нұсқаларды қамту болып табылады;

Белсенділік принципі кез келген шығармашылық тапсырманы қамтуы керек практикалық іс-шаралар жүйесі;

Кері байланыс принципі – мұғалім жүйелі түрде бақылай алады жаңадан бері балалардың психикалық операцияларды меңгеру процесі шығармашылық тапсырмаларда алдыңғылардың элементтерін қолдану;

Идеалдылық принципі – шығармашылық тапсырмалар арнайы талаптарды орындау кезінде керек құрал-жабдықтармен толығымен қамту. Ол балаларды тапсырмаларды шешуге толықтай мүмкіндік береді. Білімі мен қызығушылықтарын арттырады. Балалармен жұмыс істеудің негізгі құралы – педагогикалық ізденіс. Мұғалім балаларға дайын білім бермеуі керек, оларға ашпауы керек, бала оны өзі тауып шешіп үйренуі керек

Зерттеу әдістері және материалдары. Зерттеу жұмысы 2023 жылдың II тоқсанында 5 жастағы сөйлеу тілі жалпы дамымаған 20 баламен өткізілді. Зерттеу жұмысында ТРИЗ технологиясының шығармашылыққа бағытталған екі әдісі қолданылды.

1. «Қарама-қайшылықтарды тап» әдісі. Мақсаты: Бұл қоршаған шындықтағы қайшылықтарды көруге және балаларды оларды тұжырымдауға үйретуге көмектеседі. Заттардағы қарама-қайшылықтарды анықтауға үйрету.
2. «Данетка» әдісі. Мақсаты: балаларға күшті сұрақтар қоюға үйрету, яғни. осындай сұрақтар, соның арқасында адам жаңа мүмкіндіктер ашады және балама шешімдерді табуға үйрету; баланың қоршаған әлем туралы білімдерін тереңдету, сөздік қорын кеңейту; тыңдауға және мұқият болуға үйрету; қоршаған дүниедегі кез келген объектілерді жіктеу критерийлерін табуды үйрету, басқаларды тыңдауды және мұқият болуды үйрену (сұрақтарды қайталамау); және, әрине, кез келген ойын сияқты, бұл ересектер мен балалар арасындағы достықты нығайтудың тамаша тәсілі.

Зерттеу нәтижелері. «Қарама-қайшылықтарды тап» әдісі Біз балаларды қоршаған ортадан қарама-қайшы қасиеттері бар заттарды табуды сұрау арқылы қарама-қайшылықтармен таныстыра аламыз. Мысалы: бір мезгілде суық және ыстық не болуы мүмкін? (Үтік, темекі, дәнекерлеуіш). Қатты және сұйық па? (Бал, қант, тұз...) т.б.

Қарама-қайшылықтармен танысудың екінші жолы: «Жақсы-жаман» ойыны немесе оның «Ыңғайлы – ыңғайсыз», «Ұнамайды-ұнамайды» сияқты нұсқалары. Мысалы, «кірпінің тікенді болғаны жақсы: қасқыр болады. оны ренжітпеңіз, бірақ оны сипау мүмкін еместігі жаман». «Маған қыс мезгілі ұнайды, өйткені сіз шаңғымен сырғанай аласыз, бірақ қатты аязды ұнатпаймын».

Баламен қайшылықты мақал-мәтелдерден табуға болады, мысалы: «Аяз керемет емес, бірақ тұр деп айтпайды», «Мінгенді ұнатсаң, шана көтергенді де жақсы көресің»; жұмбақтарда, мысалы: «Қол жоқ, аяқ жоқ, бірақ сурет сала алады», «Үрмейді, тістемейді, бірақ үйге кіргізбейді».

Көркем әдебиеттен: ертегілерден, өлеңдерден, көркем шығармалардан қайшылықтарды таба алады. Тапсырманы орындау барысы «жоғары, орташа және төмен» деңгейлер арқылы белгіленді. Жоғары деңгей баланың 4 қарама-қайшылықты тапқанда берілді. Ал, 2 сұраққа дұрыс жауап берген кезде орташа деңгейге сай болды. Ал, 0 және 1 дұрыс жауап төмен деңгейді білдірді. Осылайша, зерттеуде топтағы 8 бала жоғары, 4 бала орташа және 6 бала төмен деңгейге ие болды. Пайыздық көрсеткіштер бойынша 45 % жеткілікті, 22 % орташа және 33 % төмен деңгей анықталды.

«Данетка» әдісі: Ойын - кеңістіктік (ойыншықтармен, геометриялық пішіндермен)

Мақсаты: ақыл-ой әрекеті негізінде сөйлеу тілін дамыту.

Барысы:

1. Сызықтық: ойыншықтармен, геометриялық пішіндермен. Үстелге 5 (10, 20) ойыншық қойылады.

Жүргізуші: Мен аюға бал бердім, ал сендер айтуларың керек – ол сол жақта ма, әлде оң жақта ма?

2. Жазық: нысандар парақта (үстелде, тақтада) орналасады.

Балалар ойша бір парақты тігінен екіге бөледі. Жүргізуші: Менің ойымда бір сурет бар.

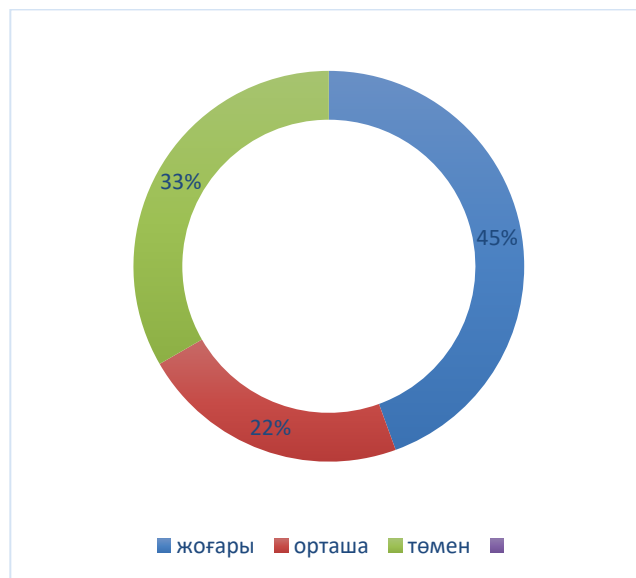
Сұрақ қою. Балалар: Бұл ортаның оң жағында (сол жақта) ма?

Содан кейін балалар парақты көлденеңінен бөледі:

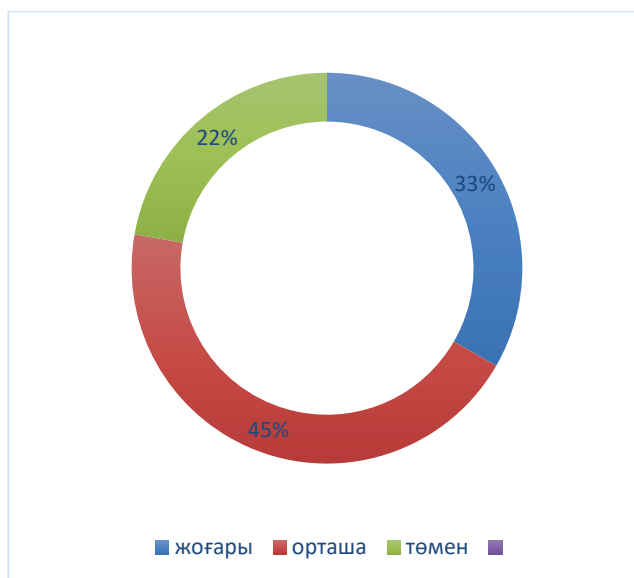
- Менен жақынырақ па?

Ол теледидардың сол жағында (оң жағында) ма?

Ол жоғарғы жартысы бар ма? (төменгі жартысы?) Осылайша, зерттеуде топтағы 6 бала жоғары, 8 бала орташа және 4 бала төмен деңгейге ие болды. Пайыздық көрсеткіштер бойынша 33 % жоғары, 45 % орташа және 22 % төмен деңгей анықталды.

Сурет 1-қарама-қайшылықтарды табу

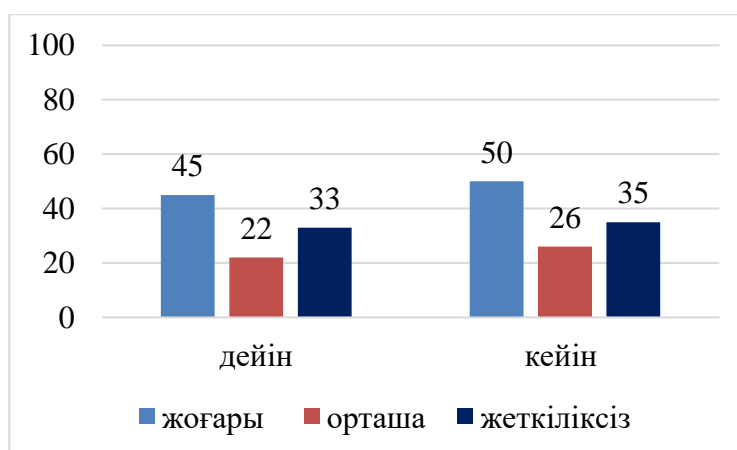

Сурет 2-Данетка әдісі

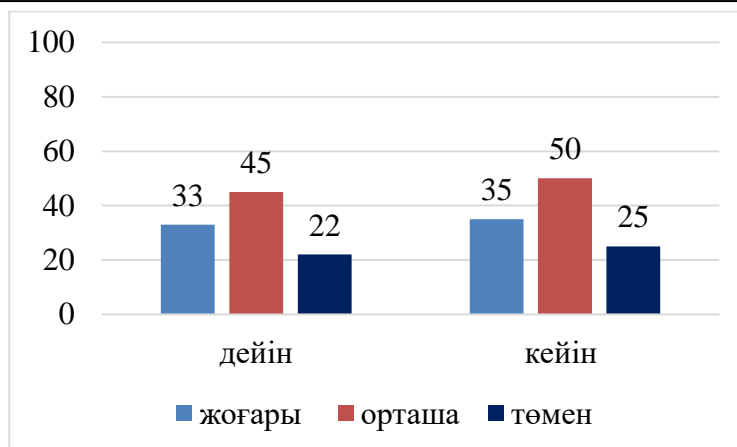
Зерттеудің бастапқы көрсеткіштерін ескере отырып, сөйлеу тілі жалпы дамымаған 5 жастағы балалармен логопедиялық жұмыс кезінде ТРИЗ әдістемелерінің ішінен басқа да әдістерді қолдандық. Олар:

1. «Саусақпен сурет» әдісі
2. «Ермексазды ертегі» әдісі
3. «Луллия шеңбері» әдісі

Ұсынылған әдістер сынақ мерзімі кезінде жеке сабақтарда қолданылды және оқушылардың жеке нәтижелеріне оңды әсер етті. Ұсынылған әдістердің тиімділігін растау мақсатында қорытынды сынақ жүргізілді. Алынған нәтижелерді төменгі суретте ұсынамыз.

Сурет 3 -Қарама қайшылықтарды табу әдісі бойынша қорытынды көрсеткіштер

Сурет 4 -Данетка әдісі бойынша қорытынды көрсеткіштер

Қорытынды. Біздің іс-әрекеттерімізді және алынған нәтижелерді егжей-тегжейлі қарастырайық. «Шығармашылық технологиясы – мектеп жасына дейінгі балаларға арналған ТРИЗ» авторлық бағдарламасы (бұдан әрі «Бағдарлама») арналған. Ұйымдардың мамандарына арналған және 5 жастағы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, интеллектуалдық және адамгершілік мәдениеті бар шығармашыл тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған. Қолданылған әдістер сізге мүмкіндік беретін материалды қамтиды «ТРИЗ» бағдарламасы тәрбиешілер мен балаларға адам өзінің жасына тәуелсіз меңгеретін шығармашылықтың әдістері мен құралдарын береді. Осы бірыңғай құралды қолдана отырып, балалар мен ересектер бір-бірімен тіл табысуы, түсінісуі жеңіл болады. ТРИЗ – бір рет құрылып, өзгермейтін шығармашылық педагогикалық жұмыстар жүйесі емес, бұл үнемі дамытын технология. ТРИЗ қолдаушылары әрдайым ізденісте болады, балалар мен тәрбиешілердің шығармашылық ойлауын белсендірудің жаңа әдістерін ойлап табады, дайындайды. Мектепке дейінгі бағдарламаның білім беру құрамдас бөлігі (сөйлеуді дамыту) және шығармашылық технологиясы – ТРИЗ мәселелерінің кешенді шешімін жоспарлау және әдістемелік қамтамасыз ету. Сонымен бірге коммуникативтік, ойындық, танымдық және зерттеушілік бейнелеу әрекеттері арқылы ересектермен және құрдастарымен ынтымақтастық негізінде баланың бастамасы мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасау. Қорыта айтқанда көрсеткіштердің тиімділігін ескеріп, жүргізілген эксперименттік жұмысты сәтті өткізілді деп қорыта аламыз

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

- [1] Өмірбекова Қ.Қ. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған (IV деңгей) балалармен логопедиялық жұмыс ұйымдастыру. Алматы. 2015. – 201 б.
- [2] Свириденко Д.И. Что такое ТРИЗ Москва 2020- 1-5 с
- [3] Боневич. Т.Н «Использование технологии ТРИЗ в развитии речи дошкольников» Сургут 2020 2-9 с
- [4] Лопухина, И.С. Логопедия, упражнения для развития речи: Пособие для логопедов и родителей /И.С. Лопухина - СПб.: Дельта, 1997. - 126 с.
- [5] Омирбекова К.К., Балқыбекова В.С. Состояние фонетической стороны речи детей-казахов с общим недоразвитием речи // Вопросы теории и практики психологии и педагогики. – Алматы: АГУ им. Абая, 1999. – С. 38-42.